

A latin nyelvű ajánlás mellett rövid héber és arab bejegyzés áll, s alatta latinul egy mottó: „Sincerus fueris, evaseris”.

Ha pontosan nem is, körülbelül meg tudjuk mondani, mikor járt Köleséri Sámuel Cambridge-ben. Ehhez az a két füzet nyújt támpontot, amit Köleséri Utrechtben tanuló barátjának, Püspökinék küldött Londonból 1655. szeptember 20-án. Ezek közül az egyik egy Cromwellt dicsőítő kiadvány, amelyet a cambridge-i egyetem tanárai állítottak össze 1652-ben, s amelybe Köleséri is beleírt egy ajánlást barátjának.^{1 8} Ebből következtethetően vagy szeptember elején (és ez a valószínűbb), vagy később, már az őszi trimeszter alatt járt Cambridge-ben. Az, hogy éppen a Trinity College könyvtárban dolgozott, talán összefügg azzal, hogy John Arrowsmith, a teológia professzora volt ekkor a Trinity College igazgatója, Masterja, s hogy Köleséri az ő segítségével kaphatott engedélyt a könyvtár használatára; a magyar teológusok általában ismerték a hitelmélet oxfordi vagy cambridge-i professzorait, bizonyítható kapcsolat ez Medgyesitől Mezőlakiig. Arra már nehezebb lenne válaszolni, milyen más tudósokkal ismerkedett meg Cambridge-ben Köleséri, de mint a héber nyelv értője, alighanem felkereste Ralph Cudworthot, a Christ College igazgatóját és a legismertebb cambridge-i héber-tudóst. Cudworthot később mint a „cambridge-i platonisták” szellemi vezetőjét emlegették az egyháztörténetészek; ennek a dolgozatnak a keretében azonban nem vállalkozhatunk annak megállapítására, volt-e s milyen hatással volt Köleséri teológiai nézeteire angliai látogatása, illetve cambridge-i tartózkodása. Annyi bizonyos, hogy lelkesen üdvözölte az angliai politikai változásokat, s hazatérése után jóllehet „kitűnően munkálkodott, s kiváló hirdetője lett a puritanizmusnak . . . a [magyarországi] . . . nyomó-réság viszonyok mégiscsak megakadályozták, hogy . . . harcos vezérévé váljék elveinek”.⁹

Gömöri György
(Cambridge)

A titokzatos Várad Sámuel

Várad Sámuel alakját Herepei János rajzolta meg a kolozsvári sáfárszámadásban talált azon bejegyzés alapján, hogy nevezett mint rab 10 darabont őrizetében Szatmárról Gyulafehérvárra való szállíttatása közben 1629. május 29-én Kolozsvárra érkezett. Rabságának közelebbi oka ez adatból nem tűnik ki, de Herepei feltételezi, hogy nem követett el közönséges bűncselekményt, hanem sokkal inkább valamilyen heterodox tanítást terjesztett, melyet az akkori tisztántúli református püspök, Gönczi A. József az egyházra nézve veszélyesnek tartott, s ezért őt zsinati határozat alapján büntetés végett a világi hatóságnak átadta. Kifejezi Herepei azt a gyanút is, hogy Várad Sámuel a puritanizmus korai képviselője lehetett, mely irányzatot az akkori wittenbergi és heidelbergi iskolázású egyházi vezetők járátlanul az arminianizmussal azonosítottak.¹

Ilyen nézetek elsajátítására Váradinak valóban lehetett alkalma, mert gyér életrajzi adataiból is megállapítható annyi, hogy 1624-ben Bázelen,² 1625. február 17-től Leydenben³ és 1625. május 12-től pedig Franekerben⁴ volt egyetemi hallgató, sőt Herepei megállapítása szerint ezek után még Angliába is átlátogatott, hol Oxfordban tanult. Hollandiában és Angliában ez időben az ortodox teológiai gondolkodás már egyre fokozódó válsággal küzdött az előtörő arminianus, illetőleg puritánus eszmék következtében. Immatrikulációs közül legtöbbit mond a leydeni, melyben ez áll: „Samuel Varadi ex superiori Hungaria, (Annorum) 29. T(heologiae studiosus), gratis inscriptus”. Ebből Herepei méltán következteti, hogy 1596-ban született s hihetőleg Kassán tanult.

^{1 8} HEREPEI János: Adattár . . . III. Bp.—Szeged, 1971. 426.

^{1 9} Uo.

¹ HEREPEI János: Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. I. köt. Bp.—Szeged 1965. 359–362.

² VERZÁR Frigyes: A bázeli egyetemen tanult magyarok névsora. Debreceni Szemle. V/1931. 316.

³ Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae. Hagae Comitum 1875, 183.

⁴ HELLEBRANT Árpád: A franekeri egyetemen tanult magyarok. Tört. Tár. 1886. 602.

Ez elég homályos kilétű prédikátor neve más helyen is felbukkan még, és pedig oly körülmények között, melyek sejtetni engedik, hogy rabsága és Gyulafehérvárra való elővezetése más okból következett be. Csanaki Máté, I. Rákóczi György későbbi udvari orvosa, diák korában a hely és idő megnevezése nélkül, de alkalmasint Bázelen 1625 táján megjelent „De natura verorum Ungarorum, eorum item, qui se Ungaros mentientes per diversa Regna mendicando vagantur” című s a svájci városok magisztrátusainak és polgármestereinek ajánlott művében azt bizonyítja, hogy a magyar nevezet alatt kolduló diákok nem magyarok, hanem magyarországi szlovákok, ritkábban erdélyi szászok, mert a magyar nép természetével gyökeresen ellenkezik az ilyen szokás.⁵ Csanakit ez írása közzétételére egy állítólagos szlovák diáknak az esete készítette, kinek káros üzelmivel mind Oxfordban, mind Leydenben s most már Bázelen is találkozott. Ez a notórius kéregető, hol *Samuel Váradinak*, hol *Sigismundus Valinak*, hol *Stephanus Vásárhelyinek* adja ki magát, de a valódi neve *Stephanus Rothari*. E közlésben tehát egyebek közt Váradi Sámuel is említve van, mint akinek a neve alatt egy bizonyos Rothari István nevű szlovák diák Oxfordban, Leydenben, Bázelen s esetleg még másutt is sorozatos csalásokat követett el.

Hogy a megvádolt Rothari István diák lett volna, kizárni látszik az a körülmény, hogy e név az említett városok egyetemének anyakönyvében nem fordul elő. De nem található még a wittenbergiében sem, hol mint szlovák nemzetiségű és ebből kifolyólag lutheránus hitvallású inkább lett volna illetékes tanulni, mint a más beállítottságú leydeni és bázeli egyetemeken. Ez utóbbi körülmény már szlovák voltával szemben is kételyt támaszt bennünk. De ismerünk ez idő tájban egy Rothari István nevet viselő író, aki 1618-ban Szebenben „*Επιταριον καταστροφικον*” címmel egy hosszabb magyar költeményt adott ki (RMK I 483), melynek versejeiből a következő szöveg betűzhető ki: PATER STEPHANUS ROTARI DE VASARHELI FECIT INS GRATJAM SERENISSIMI PRINCIPIIS GABRIELIS BETLENI DEPLORANS PATRIAM SVAM. A könyvecske címlapján pedig *Pater Stephanus Rothari Agropolitanus* néven szerepel a szerző (Szabó Károly az István nevet tévedésből Ferencre cserélte fel). Itt az „*Agropolitanus*” a Vásárhelyi név humanizált alakja. Mindezekből megállapítható, hogy ezt a Bethlen Gábort dicsőítő költeményt egy Vásárhelyi Kerekes István nevű magyar katolikus szerzetes írta. Ő egyike lehetett azon katolikus papoknak, akiket Bethlen Gábor Erdélybe hívott.⁶ Alkalmasint rá vontakozik a kolozsvári sáfárszámadás 1618. augusztus 25-i bejegyzése: „juta Urunktól egy István nevű jezsuita; Urunk küldi Lengyelországban, Razman deákkal . . .”⁷ A Csanaki által Rothari István álnevűül említett Vásárhelyi István névből fentiek tudatában önkéntelenül is arra gondolunk, hogy itt a Rothari István név mögött nem egy állítólagos szlovák diák, hanem a Bethlen által pártfogolt jezsuita szerzetes személye áll, aki viselte ezt a nevet is, annál is inkább, mert ez időben Vásárhelyi István nevű hallgató nem tanult Leydenben vagy Bázelen. Ugyanez állapítható meg a Váli Zsigmond fedőnévvel kapcsolatban is. Egyedül csak Váradi Sámuel külföldi tartózkodása bizonyos. Így a misztifikáció szerzője csakis Váradi Sámuel lehet, aki szélhámoságai leplezésére az ártatlan Vásárhelyi Kerekes (Rothari) István jezsuita nevét Vásárhelyi István változatban forgalomba hozta, úgyszintén az ez idő szerint ismeretlen Váli Zsigmond nevét is hasonló céllal felhasználta. Váradi Sámuelnek legalább hírből feltétlenül ismernie kellett Vásárhelyi Kerekes Istvánt, legalábbis nevének szabatos ismerete erre mutat, s ebből következtetve a Váli Zsigmond név viselője sem lehetett előtte ismeretlen, tehát e személyek gyanúba keverését tudatosan művelhette.

A megtévedt Váradi eleinte a saját neve alatt keveredhetett adósságokba, később szorult helyzetében már álnevek alatt csalhatott ki pénzt jóhiszemű emberektől olyformán, hogy szállásdíjak, étkezési költségek, kisebb-nagyobb személyi kölcsönök hátrahagyásával károsította meg hitelezőit, akik végül is az erdélyi fejedelemhez, Bethlen Gáborhoz fordulhattak panaszaikkal, akinek a fennhatósága alatti területen, valamelyik Szatmár környékén fekvő mezővárosban lelkesként működött a tettes. Így kerülhetett sor a letartóztatására és Gyulafehérvárra való elővezetésére.

Csanaki az ügyet csak hírből ismerhette, s a jelek szerint a család gyanújába hozott Rothari István személye felől sem volt tájékozott. Az is bizonyos, hogy Váradi Sámuellel külföldi tanulása alatt soha sem találkozott, mint külföldi tanulásuk adatai jól mutatják. Csanaki 1623. október 18-tól körülbelül

⁵BOD Péter: Magyar Athenás. (Nagyszeben) 1766. 315–316.

⁶KAZY Ferenc: Historia Regni Hungariae. Nagyszombat 1737. 104.

⁷Régi Magyar Költők Tára (XVII. század). 8. köt. Bp. 1976. — HERPEI: Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. III. köt. Bp.—Szeged 1971. 564.

1624 közepéig, angliai útjáig időzött Leydenben, Váradit itteni beiratkozására viszont ennél később, csak 1625. február 17-én került sor. Csanaki 1625 júniusában kereste fel a bázeli egyetemet, Váradit pedig 1624 folyamán fordult meg ott, s mint látható, még Csanaki odaérkezése előtt körülbelül négy hónappal eltávozott onnan Leydenbe. Csanaki hézagosan összeállítható iskolalátogatási rendjéből⁸ az tűnik ki, hogy ő 1624 folyamán tartózkodott Oxfordban, majd Cambridge-ben, s 1625-ben már a strassburgi egyetemet látogatta, s így aligha érte Angliában Váradit, ki valamikor csak Leydenben 1625. február 17-én megkezdett tanulmányai után érkezhett Oxfordba. Eszerint Csanaki Leydenben és Oxfordban előbb járt, mint Váradit, viszont Bazelben őt követően, így a sorozatos csalásokról csak Bazelben értesülhetett, amit az is bizonyít, hogy fenti műve megírására is bázeli tapasztalatai alapján kapott indítást. Célja az volt, hogy a magyarokat tehermentesítse a kényes vádak alól, s azok teljes súlyát a forgalomban már szereplő, de előtte ismeretlen Rothari István név viselőjére hárítsa, akit szlováknak tüntetett fel. Most, hogy a darabontok 1629. május 29-én foglyukkal útban Gyulafehérvár felé Kolozsvárott pihenőt tartottak, az akkor már ott rektorkodó Csanaki Máténak volt alkalma az igazi vétkest, Váradit Sámuel személyesen is megismerni, sőt ekkorra már az igazságtalanul megvádolt Rothari István kiléte felől is tisztába jöhetett.

Fentiek után bizvást elejthető a feltevés, hogy Váradit Sámuel külföldről importált heterodox nézeteinek lett volna az áldozata. Ellenkezőleg, a Csanaki Máté által hangoztatott zavaros állításokból jól kiszűrhető a következtetés, hogy bukását közönséges bűncselekmény okozta.

Kathona Géza

Megjegyzések Ady stílusforradalmához

1. Ma már az ünnepi évfordulóra való tekintet nélkül is, általánosan elfogadott tételként kijelenthetjük, hogy Ady Endre a magyar nyelv és stílus legkiemelkedőbb művészei közé tartozik. Költői látás- és kifejezésmódja annyira egyéni, a korabeli költői és prózai stílust olyan mértékben megváltoztatta, hogy vele kapcsolatban a stílus forradalmi megújításáról, valószínű stílusforradalomról beszélhetünk.

A következőkben arra a kérdésre igyekszem feleletet adni, hogy valóban helytálló-e ez a megállapítás. Előbb azonban röviden meg kell vizsgálnunk, milyen úton-módon megy végbe a stílusváltás, egyáltalán szóba jöhet-e a stílusforradalom feltételezése. Majd pedig az Ady „értékelése” körüli biztosabb tájékozódás végett arra is érdemes kitenkíteni, hogy napjainkban, pontosabban az utóbbi évtizedekben változott-e, s – ha igen – milyen módon és mértékben a magyar szépirodalomnak – és benne a költészetnek – a nyelve, valamint stílusa.

2. Hogy a stílus változását megérthessük, a nyelvből kell kiindulnunk. Egy-egy nyelv – mint tudjuk – hosszú évezredek alatt alakul ki, és hogy létének alapját, legfőbb szerepét betölthesse, vagyis hogy a társadalom létezését biztosító társas érintkezést, a beszédet lehetővé tegye, ahhoz az szükséges, hogy az egymást váltó nemzedékek ajkán alapjaiban ne változzék. Ugyanakkor azonban a nyelvnek mint a gondolkodás eszközének – az előbb említett szerepéből következően is – föltétlen lépést kell tartania külső és belső világunk megismerésével, a jelenségek közötti új meg új összefüggések felfedezésével stb., vagyis meghatározott módon változnia, fejlődnie kell. Tehát állandóság és változás, megőrzés és továbblépés érvényesül benne sajátos dialektikával.

Lényegében nem mondhatunk mást a stílusról sem, ha stíluson egyfelelő a hangoztatásban, a lexikális síkon és a grammatikai szerkezetben, a szerkesztésben jelentkező többletet, a nyelvi közlést kísérő második szöveget értjük (l. részletesebben Fónagy Iván: A stílus hírtérke. In: Általános Nyelvészeti Tanulmányok I, 91–123); illetőleg másfelől: ha a stílust úgy tekintjük, mint a nyelvi anyagraktárnak, továbbá a nyelvhasználati szabályoknak, röviden a nyelvi lehetőségeknek a felhasználását, azaz mint annak a válogatásnak az eredményét, melynek során – a közlés tárgyától, céljától és körülményeitől függően, továbbá a közlő egyéntől is bizonyos fokig determináltan – mondanivalónk

⁸ ZOVÁNYI Jenő Lexikona. Bp. 1940. 84. – HERPEI János i. m. I. köt. 277–281.